

Tarımın sektörünün gelişmesi, büyük ölçüde ülkenin genel ekonomik büyümesine bağlı olması yanında, tarım sektörüne yönelik düzenleme ve destekleme politikalarına da bağlıdır.

IX. TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

9.1. Giriş

Mevcut tarım politikalarının yapısını ve gelecekte takip edilmesi muhtemel politikaları iyi bir şekilde anlamak için tarihteki gelişmeleri incelemek yararlı olacaktır. Bu nedenle tarım politikalarının mevcut durumu ele alınmadan önce geçmişte ne gibi gelişmelerin olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Hükümetlerin tarıma müdahaleleri çok eski devirlere kadar gitmektedir. Fakat geçmişte günümüzün tarımsal destekleri gibi üreticileri desteklemek yerine daha çok tüketicilere ve tüketim desteklenmiştir.

Tarıma yapılan ilk hükümet müdahaleleri, ilgili ürünlerin arzında meydana gelen dalgalanmaları önleme şeklinde olmuştur. Milattan önce 18. yüzyılda Mısır hükümdarlığı tarafından hububat, bol olduğu yıllarda alınarak depolanıyordu ve Mısır o yıllarda hububat ambarı gibi faaliyet gösteriyordu. Yine milattan önce 10. yüzyılda Çin’de devlet adamlarından biri olan Li-ko, bol ürün yıllarında üreticilerin, kıt ürün yıllarında ise tüketicilerin zarar gördüğünü belirterek, bol ürün yıllarında ürün devlet tarafından alınıp depolanarak ve kıt ürün yıllarında piyasaya sürülerek her iki tarafında zararının önleneceğini belirtmiş ve bu öneri, Çin hükümet yetkilileri tarafından uygulamaya konulmuştur. Milattan önce 6. yüzyılda çok sık görülen kıtlıklardan dolayı zamanın Çin filozofu Konfüçyüs, dokuz yıldan az bir zaman için yetecek ürün stokunun yeterli olmadığı, altı yıldan az bir süre için yetecek stokların gerekli olduğu ve üç yıldan fazla yetmeyecek stoklar olduğunda o devletin ayakta kalmaya devam edemeyeceği gibi devlet adamlarına bazı öğütler vermiştir.

Hindistan’da 1770 ve 1886 yıllarında, İngiltere’de 1804-1846 yılları arasında “Mısır Kanunları” adı altında tarım ürünlerindeki fiyat dalgalanmalarına müdahale edilmiştir. Liberal akımların 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşması, tarıma müdahaleyi unutturmuş ve fiyatların büyük pazarlarda arz-talep etkisi altında serbestçe oluşmasını sağlamıştır. Fakat 20. yüzyılın başlarında özellikle I. Dünya Savaşı nedeniyle müdahale zorunluluğu tekrar gündeme gelmiş ve savaştan sonra da bu müdahaleler devam etmiştir. Günümüzde Kuzey Amerika, Avrupa Birliği ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler, tarıma müdahale etmekte ve yüksek düzeylerde desteklemektedirler. Bu ülkelerin tarıma destekleri, Türkiye’nin çok üzerinde olduğu bilinmektedir.

Tarihin eski çağlarında değişik şekillerde uygulandığı bilinen tarım politikaları, özellikle tüketimi garanti etmeye yönelik olmuştur. Osmanlı döneminde arazilerin

tahsisi, kullanımı ve İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerin ve ordunun gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Özellikle devlete ait arazilerin Has, Zeamet ve Tımar şeklinde tahsisi dikkati çeken en önemli tarım politikası olmuştur. Cumhuriyet döneminde Medeni Kanunun yürürlüğe girmesiyle toprakların dağıtım politikası değişmiştir. 1945’de Çiftçiye Topraklandırma, 1973’de Toprak ve Tarım Reformu ve 1984’de Sulanan Alanlardaki Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunları ile arazilerin tahsisinde yeni düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. 1930’lu yıllarda buğdayla başlayan destekleme politikaları, 2000 yılına kadar artarak gelmiş ve bazen desteklenen ürün sayısı 20’nin üzerine çıkmıştır. Planlı dönemde yapılan beş yıllık kalkınma planındaki hedeflerinin çoğu zaman gerisinde kalınmıştır.

9.2. Osmanlı Dönemi

Osmanlılarda fethedilen araziler, mülk olarak dağıtılabılır ve bu topraklardan öşür vergisi alındığından “Öşür Topraklar” denilmiştir. Yenik düşen ülkelerin toprakları kendilerine bırakılıp bu topraklardan haraç alındığından, söz konusu topraklara da “Haraç Topraklar” denirdi. Fakat toprakların büyük bir kısmını oluşturan ve çıplak mülkiyeti devlete ait olan, kullanma hakkı komutanlara verilen bu topraklara ise “Miri Topraklar” denirdi. Gelirlerine göre gruplara ayrılan bu topraklara Dirlik denir ve Has, Zeamet ve Tımar sınıflarına ayrılırdı. Has, 100 bin akçeden fazla geliri olan ve padişah ve vezirlere tahsis edilen ve mirasçılara verilmeyen arazilerdi. Zeamet, geliri 20–100 bin akçe arasında olan, babadan erkek evlada intikal eden, emir ve sancak beylerine verilirdi. Tımar, geliri 2–20 bin akçe arasında olan, babadan erkek evlada geçen ve sipahi beylerine verilen arazilerdi. Bu arazilerin gelirleri karşılığında belli sayılarda asker temin edilmesi Dirlik sahiplerinden istenirdi.

Ekonomisi toprak ve tarımsal üretime dayanan Osmanlı İmparatorluğu’nda halkın ihtiyaçları, ordunun ihtiyaçları ve devletin gelirleri tarımsal üretime bağlılık arz etmiştir. Devletin en önemli gelir kaynağı olan tarımdan, çeşitli isimler altında vergi alınmıştır. Hububattan tahsil edilen Öşür ve Salariye, ordunun sefer sırasında ihtiyacını karşılamak üzere alınan Nüzül ve Sürsat vergileri çiftçilerden alınan vergi türleri olmuştur. Hububat ihracatı yasaklanmış ve bölgeler arasında taşınması sıkı kayıt ve sınırlandırmaya tabi tutulmuştur. Ordunun, şehirlerin, kasabaların ve başkent in gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. Tarımsal ürünlerin üretildiği bölgelere civar şehir ve kasabaların ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu verilmiş, ürün fazlası ise büyük

şehirlerin özellikle İstanbul'un ve ordunun ihtiyacını temin için tüketim merkezlerine gönderilmiştir. Ürünlerin nakliyesi, nakliye için izin almış tüccarlara verilmiş ve bunların faaliyetleri sıkı kontrol ve kayıt altında tutulmuştur. Ayrıca devlet memurları aracılığıyla ve hazinenin parası kullanılarak ürün satın alınıyor ve bu ürünleri acil durumlarda kullanılmak üzere İstanbul'da Tersane-i Amire'de depolanıyordu. Zahire Nezareti adında 1793 yılında kurulan örgüt, ordunun ihtiyacını karşılamak üzere, kendilerine ayrıcalık verilmiş tekel niteliğindeki araçların yaptığı işi yüklenmiş ve bu özel kuruluşların faaliyetlerine son vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun tarım ürünleri ile ilgili müdahalesi sadece bu ürünlerin taşıma ve ticareti üzerinde olmamıştır. Esas amaç, gıda maddeleri fiyatlarını belli bir seviyede tutmak ve devletten maaş alan askeri personel ve memurların şikâyetlerini ortadan kaldırmaktır. Bu amaca ulaşmak için, bir taraftan üretim merkezlerinde ilgili mülki amir veya komisyonlar tarafından fiyatlar belirlenirken, diğer taraftan tüketim merkezlerinde de fiyat kontrolleri yapılmıştır. Bu fiyat belirleme ve kontrolleri yapanların devlet memurlarından oluşması ve daha sonra komisyonlara satıcı ve üretici temsilcilerinin alınmasına rağmen, bunların etkin olamaması, uygulanan politikaların asıl amacının fiyatların düşük tutulması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu fiyatları kabullenmeyen üretici ve satıcılar, ürünleri depolayarak el altından karaborsaya sürüyordu. Bu durumu önlemek için komisyonlara tarafsızlığıyla bilinen din adamları katılmasına rağmen, anlaşma sağlanamamış ve durum merkeze bildirilmiştir. Bu defa fiyatlar komisyonlar yerine, merkezi otoriteler tarafından belirlenmeye başlanmıştır.

Osmanlı döneminde 19. yüzyılın başlarından itibaren Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşanın tarıma bir dizi müdahalesi, farklı bir uygulama olarak belirtilebilir. Bazı kurum ve kuruluşlara ait arazilere el konulmuş ve bunların tarıma elverişli olanları çiftçilere dağıtılmış ve böylece bir toprak reformu gerçekleştirmiştir. Batıda tekstil sektörünün geliştiğini dikkate alarak, pamuk üretimine önem vermiştir. Çiftçiler, ne ekecekleri konusunda serbest bırakılmış fakat korunması gereken ürüne yüksek fiyat verilerek, belirlenen amaçlara ulaşmak istenilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun izlediği tarım politikası, tarımsal ürün üreticilerini korumaktan ziyade, tüketicilerin gıda ihtiyacını düşük fiyatlardan almasını garanti etmeyi amaçladığı şeklinde özetlenebilir. Bu doğrultuda piyasaya yapılan müdahaleler, tavan veya narh fiyatı şeklindedir. Bu politikaların en önemli amaçları, ordunun

ihtiyaçlarının sağlanması, devlete gelir temin edilmesi ve büyük şehirlerin gıda ihtiyaçlarının karşılanması olmuştur.

9.3. Cumhuriyet Döneminin İlk Kırk Yılı (1923–1963)

Cumhuriyet döneminin tarımla ilgili ilk önemli politikaları, 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılması ve 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile çiftçilerin toprak mülkiyeti hakkının resmen gerçekleştirilmesidir. Bu iki politika da başlangıçta çiftçiler için yararlı politikalar olarak kabul edilmiştir. Fakat son yıllarda Medeni Kanunun, miras yoluyla arazilerin parçalanmasına ve dolayısıyla küçük ve ekonomik olmayan işletmelerin ortaya çıkmasına neden olması sebebiyle mahsurları ortaya çıkmıştır. Yine cumhuriyetin ilk yıllarında tüketicilerin yararına ucuz buğday ve ekmek politikası, buğday fiyatlarının yükselmemesi için İktisat Bakanlığı tarafından buğday ithal edilip piyasaya sürülerek devam ettirilmiştir.

Tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyen ve 1929 yılında başlayan ekonomik buhran, Türkiye’yi de etkilemiş ve bu yılda 12,8 kuruş olan buğday fiyatı 1933 yılında 4,3 kuruşa düşmüştür. Bu durum karşısında hükümet, zor durumda kalan çiftçileri korumak için, 1932 yılında 2056 sayılı Buğday Koruma Kanununu çıkarmış ve bir ay sonra 13204 sayılı kararname ile Ziraat Bankasına, belirlenen yerlerde 5,5 kuruştan buğday satın alma yetkisi vermiştir. Daha sonra buğdayla beraber diğer hububatların da alınmasıyla bu yetki 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisine (TMO) verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın etkilerinin olduğu 1940’lı yıllarda, savaş şartlarının da etkisiyle tarımsal ürün fiyatları sürekli yükselme göstermiştir. Bu dönemde hükümetler, tarımsal ürün fiyatlarını düşürmeye çalışmış ve bu yıllara narh uygulama yılları denilmiştir. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu 11.6.1945 tarih ve 4753 sayılı kanun ile çıkmış ve bu kanunla vakıf, özel idare ve belediyelere ait araziler ve 5 bin dönümü geçen özel mülk araziler kullanılarak topraksız çiftçilerin topraklandırılması amaçlanmıştır. Bu kanunla hazine arazileri dağıtılmış, fakat yan tedbirler alınamadığından yeterli başarı sağlanamamıştır. İlk taban fiyat uygulaması 1947 yılında toplam üretimin %13’ü alınarak tütünde başlamıştır.

Enflasyon yılları olarak bilinen 1950’li yıllarda, dünya fiyatlarının ülke içindeki fiyatların altına düşmesi nedeniyle, ihracatta teşvik uygulamaları başlamıştır. Fiyat artışlarının hızlandığı bu dönemde tüketiciyi korumak amacıyla hayvansal ürünler, pirinç, ekmek ve yağ gibi tarımsal ürün ve mamulleri fiyatlarına müdahale edilmiştir. Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılına gelinceye kadar, bazı özel amaçlarla bir

dizi tarımsal politikalar takip edilmiştir. Şekerpancarı ve çay gibi ürünlerin üretiminin ülkede yaygınlaştırılması ve bu ürünlere ait sanayiinin kurulması yoluyla ekonomiye katkılarının olması amacıyla, tarımsal destekleme ve fiyat politikaları takip edilmiştir. Uluslararası ticarete gerekli olan döviz talebini karşılamak yani gerek yatırıma yönelik teknoloji ve gerekse zorunlu tüketim ürünlerini satın almak için gerekli olan yabancı parayı temin etmek için, fındık, kuru üzüm, kuru incir ve zeytinyağı gibi ürünler desteklenmeye başlanmıştır. Ayrıca haşhaş ve tütün gibi kendine has özelliği olan ürünlerin üretiminin sınırlandırılması ve planlanması yönünde politikalar takip edilmiştir. Hayvancılık sektöründe EBK, YEMSAN ve TSEK sırasıyla 1952, 1956 ve 1963 yıllarında faaliyete geçmiş ve sektörün gelişmesinde önemli rol yüklenmişlerdir.

9.4. Planlı Dönem (1963–2000)

Birinci beş yıllık kalkınma planında (1963–1967), fiyatlara müdahale yerine üretim girdilerinin desteklenmesi ön plana çıkmıştır (DPT, 1963). Bu planda tarımsal destekleme için tarım satış kooperatiflerinin geliştirileceği, destekleme kapsamına sadece kooperatif üyelerinin alınacağı ve bu desteklemelerin ancak acil durumlarda bütçeden sübvansiyon verilmesi şartıyla yapılacağı ifade edilmiştir.

İkinci beş yıllık kalkınma planında (1968–1972), tarımın desteklenmesine ve tarımsal fiyat politikalarına daha az önem verildiği görülmektedir (DPT, 1967). Bu planda, tarım sektörünün fiyat politikalarıyla sürekli desteklenmesinin, fiyatların yükselmesine,

yapısal bozuklukların meydana gelmesine ve kaynakların tahsisinde israflara neden olduğu belirtilmiştir. Bu önlemler, iç ve dış piyasada yeterli talebi olan ürünlerin, gereksiz stoklara neden olmadan artırılması, tarımsal desteği zamanla azaltacak yapısal değişimin sağlanması, fiyat dışı teşviklerin öne çıkarılması ve buna göre örgütlenmenin yapılması olarak sıralanmıştır.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında (1973–1977), tarımsal destekleme kapsamına alınan ürünlerde yüksek fiyat politikasının uygulanması, iç fiyatlarla dünya fiyatları arasında büyük bir fark oluşmasına neden olmuş ve bunun kapatılması için fon kurulması önerilmiştir (DPT, 1973). Bu dönem içinde, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu 1973 tarih ve 1757 sayılı kanunla çıkarılmış olup, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'ndan farklı olarak kamulaştırılacak topraklar ilk sırada yer alırken, bunu kullanılmayan hazine arazileri, mera, yaylak ve kışlaklar takip etmiştir. Fakat reform Anayasa Mahkemesinin kamulaştırmada emlak değerlerinin piyasa bedeli üzerinden ödenmesi esasını getirmesi bu faaliyetleri önemli ölçüde sekteye uğramıştır.

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında (1979–1983), tarımsal üretim hedeflerine ulaşmak için dar ve orta gelirli üreticilerin destekleneceği, destekleme fiyatlarının ürünün özelliğine göre ekimden ve hasattan önce açıklanacağı, fiyat ve müdahale alımları yanında tarımsal eğitim, örgütlenme ve ucuz girdi teminine de önem verileceği belirtilmiştir (DPT, 1979). Tarımsal desteklemenin finansmanının, prensip olarak kurulması öngörülen Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu ve TMO tarafından sağlanacağı ve destekleme alımları yapan tüm kuruluşların finansman ihtiyacının karşılanması açısından öz kaynak artırımına gidileceği vurgulanmaktadır.

Beşinci beş yıllık kalkınma planında (1984–1989), tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı sağlamak, pazarlamayı kolaylaştırmak, mevcut arazinin özelliklerine, iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısıyla verimliliği artırmaya yardımcı olmak esas olarak kabul edilmiştir (DPT, 1985). Tarımdaki gelir istikrarsızlıklarına karşı ürün sigortası çalışmalarının yapılacağı vurgulanmıştır. Bu dönem içerisinde, 1973 yılında çıkarılan Toprak Reformu ve bu yasanın yürürlükten kalkması ile ilgili tartışmalar kamuoyunda devam etmiştir. 22.11.1984 tarih ve 3083 sayılı Sulama Alanlarındaki Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu çıkarılarak aynı yıl yürürlüğe girmiştir ve sadece devletçe sulamaya açılan alanlarda geçerli olması nedeniyle sınırlı kalmıştır.

Altıncı beş yıllık kalkınma planında (1990–1994), beşinci planda olduğu gibi istikrarı sağlayacak, pazarlamayı kolaylaştıracak ve ekilen araziye, iç ve dış talebe uygun bir

üretim yapısıyla, verimliliğin artırılması esastır denilmiştir (DPT, 1990). Tarımsal desteklemenin kapsamının, ekonomik ve sosyal ölçütler dikkate alınarak tespit edileceği belirtilmiştir. İhraç ürünleri, enflasyon, fiyat dışındaki desteklemeler ve Tarım Satış Kooperatifleri gibi konular beşinci plana çok benzerlik göstermiştir.

Yedinci beş yıllık kalkınma planında (1996–2000) “Tarımsal Politikalar ile İlgili Yapısal Değişim Projesi”, sekizinci beş yıllık kalkınma planında (2001–2005) ise “Genel Tarım Politikaları” başlığı altında tarım sektörü ile ilgili ilkeler ve politikalar benzer bir şekilde ele alınmıştır (DPT, 1996; DPT, 2001). Bu ilkeler ve politikalarda AB’ye uyum ve DTÖ antlaşmalarının getirdiği yükümlülükler vurgulanarak 2000 sonrası tarım reformunun işaretleri verilmiştir. Rekabetçi bir tarım sektörü meydana getirmek, çiftçi kayıt ve tarım bilgi sistemlerinin oluşturmak, tarım sigortası kanununu çıkarmak, kırsal kalkınma, tarım-sanayi bütünleşmesi, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin özerkleşmesi, Tarım Çerçeve Kanunun çıkarmak ve Bakanlığın ve ilgili Kamu İktisadi Teşebbüslerini yeniden yapılandırmak bu iki plan dönemine ait hedeflere dâhil edilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Planda, gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, yüksek verimli tarım alanlarının tarımsal üretim amacıyla kullanılması, su kaynaklarının geliştirilmesi ve suyun tasarruflu kullanımı, üretimde verimliliği artırmaya yönelik yeni tarımsal destekleme politikalarının uygulanması, çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması yönünde tarımsal üretim ve pazarlama aşamalarında başta ilaç ve gübre ile nitelikli tohumluk kullanımı, sulama, bitki ve hayvan sağlığı ile gıda hijyeni konularda eğitim ve yayım hizmetlerinin artırılması, hayvan ıslahı, hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele, meraların ıslahı ve kullanımının düzenlenmesi, kaliteli yem bitkileri üretiminin artırılması ve AB’ye katılım öncesi rekabet gücünün artırılması konusunda çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğü sağlanmak, arazi toplulaştırma faaliyetlerini

hızlandırmak, tarımsal destekleri tarım havzaları ve parselleri bazında sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenleyerek desteklerde çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate almak hedeflenmiştir. Katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesi, gen kaynaklarının korunması, ıslah çalışmalarında nanoteknoloji ve biyoteknolojiye yönelik araştırmalara öncelik verilmesi, hayvancılıkta etçi tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilerek bölgesel programların uygulanmasına, çayır ve meraların tespit, tasnif ve ıslahına devam edileceği vurgulanmıştır.

Planlı dönemde uygulanan politikalar, hedefleri ulaşma konusunda yeterince başarılı olamamıştır (Çizelge 9.1). Rakamlar incelenmesinden hareketle özellikle tarım sektöründe hedeflenenlerin çok gerisinde kaldığı söylenebilir.

Çizelge 9.1. Planlı dönemlerde GSMH büyüme oranları (% , 1987 sabit fiyatlarla)

Yıllar	GSMH		Tarım		Sanayi	
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
1963–1967	7,0	6.7	4,2	3.2	12,3	9.7
1968–1972	7,0	6.9	4,1	3.1	12,0	7.6
1973–1978	7,4	2.7	3,7	2.2	11,4	6.8
1979–1983	8,0	2.7	5,3	0.3	9,9	3.8
1983–1989	6,3	7.7	3,1	1.0	7,5	6.6
1990–1995	7,0	3.5	4,1	1.6	8,1	3.8
1996–2000	5,5 – 7,1	4.6	2,9 – 3,7	1.7	6 – 7,7	5.4
2001- 2005	6,7	4.4	2,1	1.1	7,0	5.1
2007-2013	4,5	3.7	2,7	1.8	4,5	4.1
2014-2018	5,5	-----	3,1	-----	-----	-----
2019-2023	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Kaynak: DPT, Kalkınma Planları.

9.5. Tarım Politikası İle İlgili Kurumlar ve Finansman Kaynakları

Tarım politikası kuruluşları, karar ve etki organları olmak üzere iki ana grupta toplanır. Karar organları ulusal ve uluslararası düzeyde olabilir. Ulusal düzeyde olanları, TBMM, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklara bağlı kuruluşlar olarak sıralanabilir. Etki organları ise bu kararları yayan ve bunlar üzerinde etkili olmak amacıyla ortaya çıkan üretici ve tüketici birlikleri ve mesleki organizasyonlardır. Türkiye’de tarımsal kuruluş ve organizasyonlar, kamu, yarı kamu ve özel kuruluşlar olarak sınıflandırılmaktadır. Kamu kurumları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Köy Hizmetleri ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü gibi bağlı kuruluşlar ve TMO ve EBK’dur. Yarı kamu kuruluşları içerisinde Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ele alınırken özel kuruluşlar olarak da Ziraat Odaları ve Birlikleri ve Çiftçi Birlikleri sıralanmaktadır.

Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarıyla ilgili kararlar başlıca üç kurul tarafından alınmaktadır. Bunlar Bakanlar Kurulu ve yetki verdiği kurullar, Yüksek Planlama Kurulu ve Para-Kredi Koordinasyon Kuruludur. Ayrıca, Tarım, Sanayi ve Maliye Bakanlıkları tarımsal destekleme ile ilgili kararların alınmasında önemli etkiye sahiptirler. Bakanlar kurulunun aldığı kararları 29.6.1956 tarih ve 6747 sayılı “Şeker Kanunu”, 2.1.1961 tarih ve 196 sayılı “Ekici Tütünleri Satış Piyasalarının Desteklenmesine Dair Kanun”, hububat ve baklagil alımları ve Ziraat Bankasına olan borçların ertelenmesi ile ilgili 233 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 35. Maddesi ve 85/10151 sayılı tohumculuğu teşvik hakkındaki kararnameye uygun kararlar olarak sıralanabilir. Bu kararlar, fiyat tespiti, destekleme alımları, borçların ertelenmesi ve kredi faiz oranlarının belirlenmesi ile ilgili olup her yıl ilgili bakanlığın teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından alınır. Yüksek Planlama Kurulu kararları ise 3186 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkındaki Kanun” uyarınca destekleme fiyatı ve destekleme kapsamına alınan ürünler ile ilgili kararlar ve finansmanı Geliştirme ve Destekleme Fonundan sağlanan hayvancılığı teşvik ile ilgili kararlar olarak sıralanabilir. Para-Kredi Koordinasyon Kurulu ise tarımsal girdilerin sübvansiyonu, süt üreticilerine teşvik primi uygulaması, gübre kredilerine uygulanan düşük faizden dolayı ortaya çıkan fark ve ihracat teşvik primlerinin Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan karşılanmasıyla ilgili kararları almıştır.

Bu kanun ve kararnamelere dayalı olarak tarımsal ürünlerin desteklenmesinde görev alan kuruluşların 4’ü İktisadi Devlet Teşekkülü (sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan kamu iktisadi teşekkülü), 2’si Kamu İktisadi Kurumu (sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak için kurulan kamu hizmeti öncelikli kamu iktisadi teşekkülü) ve 11’i Tarım Satış Kooperatifleri Birliğidir.

İktisadi Devlet Teşekküllerinden ilk üçü olan TMO, EBK ve TSEK Tarım Bakanlığına, diğeri olan Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (TŞFAŞ) Sanayi Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. 1938 yılında 3491 sayılı yasa ile kurulan TMO’nun amacı, “yurt içinde başta buğday olmak üzere, icabına göre muhtelif hububat nevelerinin alım ve satım işlerinin gerek müstahsil ve gerekse müstehlik bakımından fiyatların tanzimi, işlenmesi, standartlaştırılması, bu suretle ihraç kabiliyetlerinin artırılması ve aynı zamanda bu mahsullerin istihalleriyle sıkı alakaya haiz afyon mahsulü ihracı işleriyle uğraşmak” şeklinde belirlenmiştir. 2.8.1952 tarih ve 781 sayılı kanun ile kurulan ve 16.5.1964 tarih ve 6/3093 sayılı kararname ile Kamu

İktisadi Teşekkülü (KİT) olan EBK'nun amacı, “et ve balık işlerini tertip ve tanzim etmek, bu maddelerin üretim, ticaret ve sanayii ile meşgul olmak ve bunlarla ilgili her türlü etüt ve araştırmaları yapmak” olarak ifade edilmektedir. TŞFAŞ, 6.7.1935 tarih ve 6747 sayılı şeker yasası ile kurulmuş ve amaçları, “pancar üretmek, pancar üretimini organize etmek, her çeşit şeker istihsalinde bulunmak, çiftçiye avans vererek gübre ve çeşitli tohum ve araçların teminini kolaylaştırmak, bunların kullanımını ve münavebeli tarımı yerleştirmek amacıyla çalışmalar yapmak, pancar üreticilerini kooperatiflerde toplayarak yardımlaşmayı teşvik etmek ve şirketin alım ve satımı ile ilgili bütün işlerini yönetmek” olarak sıralanabilir.

Kamu İktisadi Kurumu olan TEKEL ve ÇAYKUR, Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlıdır. Tekel Genel Müdürlüğü, 1947 yılına kadar farklı şirketler tarafında yürütülen tütün üreticilerini destekleme görevini Milli Koruma Kanununa dayanarak almıştır. Bu kanunun yürürlükten kalkmasıyla 7.1.1961 tarih ve 196 sayılı Ekici Tütün Piyasalarının Desteklenmesine Dair Kanunla bu görev TEKEL'e verilmiştir. Kendine ait fabrikaların ihtiyacını karşılamak ve üreticiyi desteklemek amacıyla serbest tüccarla rekabet halinde tütün satın alır. Tekel tarafından yapılan yaş çay alımı, 1973 yılında 1497 sayılı kanunla kurulan ÇAYKUR'a devredilmiştir. Bu kurumun amaçları, çay üreticilerini desteklemek, ürünlerin alımı, işlenmesi, tüketicilere arzı, ekim alanlarının kontrolü ve teknik bilgilerin üreticilere ulaştırılmasıdır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Tariş (pamuk, zeytinyağı, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir), Antbirlik (pamuk), Çukobirlik (pamuk), Fiskobirlik (findık), Trakyabirlik (ayçiçeği), Karadenizbirlik (soya, ayçiçeği), Kolzabirlik (kolza), Güneydoğubirlik (zeytinyağı, antep fıstığı, fasulye, mercimek, kırmızıbiber), Tiftik ve Yapağı T.S.K. (tiftik, yapağı), Yerfiskobirlik (yerfıstığı) ve Gülbirlikten (gülçiçeği) oluşmaktadır. 21.10.1935 tarih ve 2834 sayılı kanunla kurulan ve tüzel kişiliğe haiz olan Tarım Satış Kooperatiflerinin amaçları, ortaklarının ürünlerine satış garantisi vermek, gerektiğinde işlemek ve pazarlamak, bu yolla üretici gelirlerini artırmak ve ortaklarına gerekli girdileri uygun olarak temin etmektir.

Tarımsal desteklemelerle ilgili finansman kaynakları, teşkilatlanmış ve teşkilatlanmamış kredi kaynakları, fonlar ve bütçe olarak dört grup altında toplanabilir. Türkiye tarımını finanse eden teşkilatlanmış kredi kaynakları içerisinde en önemli ikisi Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleridir. Bunların dışında kredi kaynağı olarak bazı bankaları saymak mümkünse de bunların yekûn içindeki payları düşük ve

süreklilik arz etmemektedirler. Toplam tarımsal krediler içindeki payı %98,9 olan Ziraat Bankasının ana amacı 3202 sayılı kanuna göre “Türk çiftçisinin kalkınmasına, tarımsal üretimin artırılmasına ve tarım sektörünün gelişmesine yönelik kredileri düzenlemek, dağıtmak, denetlemek ve tarımın gelişmesine katkıda bulunacak her türlü kuruluşu kurmak, korumak ve gereğinde bu kuruluşların sermayesine katılmaktır” şeklinde ifade edilmektedir. Ziraat Bankasının kaynak kullanımını, tarımsal üretim kredileri, Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine açılan krediler, tarımsal sanayi kredileri, tarımsal ihracat kredileri, tarımsal kamu kuruluşları, Toprak Mahsulleri Ofisi ve diğerleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kaynak kullanımının % 50’den fazlasını tarımsal üretim kredileri oluşturmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri 1920 yılında 1470 sayılı kanunla kurulmuş olup, 8.6.1984 tarih ve 237 sayılı kanun hükmünde kararname ve 7.6.1985 tarih ve 3223 sayılı kanun ile değişikliğe uğramış ve halen faaliyetlerini 2474 kooperatif, 16 bölge birliği ve 1 merkez birliği ile sürdürmektedir.

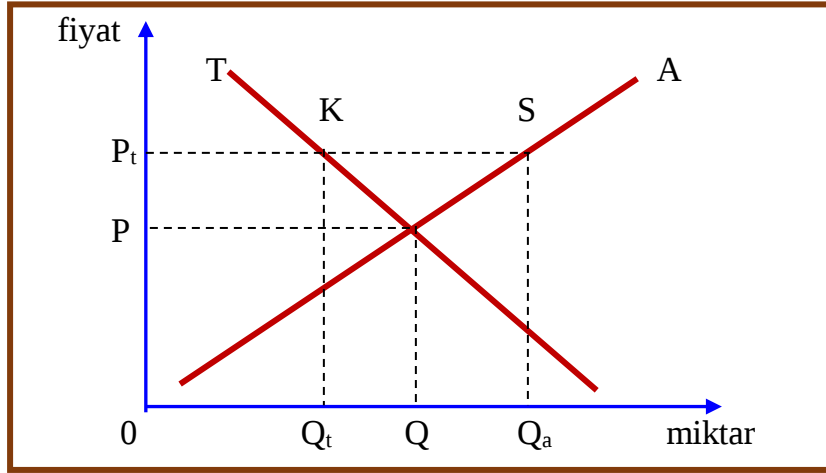
Teşkilatlanmamış kredi kaynağı ise akrabalarından veya diğer şahıslardan yüksek faiz karşılığı alınan kredilerden oluşmaktadır. Fonlar, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Geliştirme ve Destekleme Fonu ile Kaynak Kullanımı ve Destekleme Fonu olarak sıralanmaktadır. Bu fonlar, girdi sübvansiyonu, teşvik primi ve ucuz kredi temini gibi desteklemelere kaynak sağlamaktadırlar. Diğer bir finansman kaynağı olan bütçe, görev zararları, sermaye transferleri ve ödenmeyen vergi ve fonlara kaynak aktarımı ki bunlarda en fazla payı TSBK, TMO ve TEKEK gibi kuruluşlar almaktadır.

9.6. Tarımsal Destekleme Biçimleri ve Uygulamalar

Tarım kesimine uygulanan destekleme politikası biçimlerini, piyasa fiyatı, doğrudan gelir, dolaylı gelir ve diğer destekler şeklinde dört grup altında ele almak mümkündür. Sınır müdahalelerini de gerekli kılan piyasa fiyatı desteği kapsamında fiyat sübvansiyonları, teşvik primleri, ithalat kotaları, tarifeler, ithalat vergileri, ihracat iade ve kredileri sayılabilir. Doğrudan gelir desteği kapsamında, doğal afet ödemeleri, zarar ödemeleri, birim hayvan ve tarım alanı başına yapılan ödemeler ve stoklama yardımları yer almaktadır. Üretim masraflarını azaltan dolaylı gelir destekleri; girdi sübvansiyonları, ayrıcalıklı krediler, sermaye bağışları, sigortalama ve depolamadır. Diğer destekler grubu içinde; tarımsal eğitim, araştırma ve yayım, tarımsal yapıyı iyileştirme, bölgesel kalkınma, ürün işleme ve pazarlamaya yönelik uzun dönemli politikalar ele alınmaktadır. Türkiye’deki tarımsal destekleme politikalarını, destekleme alımları, girdi sübvansiyonları, ürün bazında verilen sübvansiyonlar, kredi

sübvansiyonu ve tarım kesimine yönelik diğer sübvansiyonlar oluşturmıştır. Bu politikalar içinde en yaygın olarak kullanılan ikisi destekleme fiyatlarıyla birlikte uygulanan destekleme alımları ve girdi sübvansiyonlarıdır.

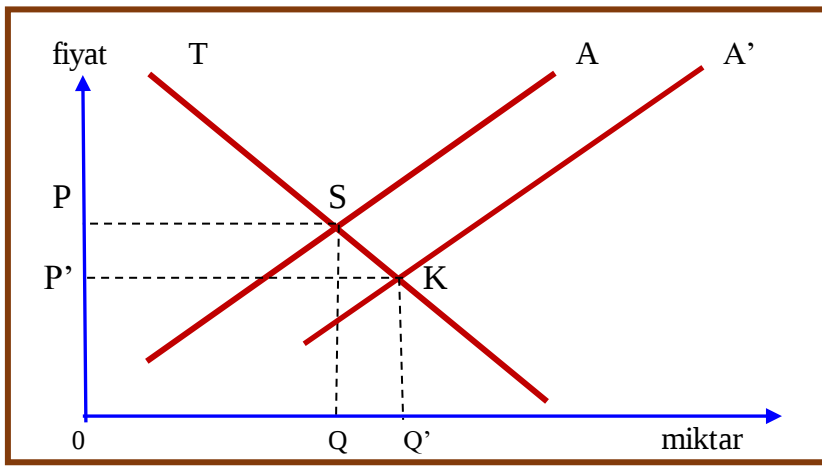
Fiyat belirleme ve destekleme alımı yapma politikalarında amaç, ilgili ürünün üretiminde yönlendirici olmaktır. Burada fiyat belirlendikten sonra hükümet gerektiğinde yani piyasa fiyatları belirlenen fiyattan altına düştüğünde, bu fiyattan alıcı olarak piyasaya girer ve destekleme alımı yapar (Şekil 9.1). Bu durumda yüksek fiyat (P_t) belirlemeden dolayı üretim artarken (Q_a), piyasa talep miktarı (Q_t) serbest piyasa şartlarına göre düşer. Piyasa talebinin üzerindeki miktar ($Q_a - Q_t$) belirlenen fiyattan (P_t) devlet tarafından satın alınır. Bu uygulama sonucu üreticiler, serbest piyasaya göre daha fazla ürettiği ürününü daha yüksek fiyatla satarak gelirini artırırken, tüketici olumsuz yönde etkilenir. Piyasaya müdahale olduğundan dolayı kaynakların etkin kullanılamaması, toplumun tümü açısından refah kaybına sebep olmaktadır.

Şekil 9.1. Taban fiyat uygulamasının etkileri

Bu şekilde destekleme kapsamına alınan bitkisel ürün sayısı, yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. 1970'li yıllarda 20 civarında ürün desteklenirken, 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisi politikaları etkisiyle giderek 10'a kadar düşmüş fakat bu rakam 90'lı yıllarda tekrar 20'nin üzerine çıkmıştır. Türkiye'de sürekli olarak desteklenen ürünler, buğday, arpa, çavdar, haşhaş kapsülü, şeker pancarı ve tütündür. Ara verilen birkaç yıl dikkate alınmadığı takdirde pamuk, ayçiçeği, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir ve fındıkta da sürekli destekleme alımı yapılmıştır. Son yıllarda nohut, mercimek ve çeltik yeniden, zeytin ve çöplü kırmızıbiber ise ilk defa destekleme kapsamına alınmıştır.

Girdi sübvansiyonları gübre, tohumluk, yem, tarımsal ilaç, sulama, damızlık hayvan ve suni tohumlamada uygulanmıştır. Girdi sübvansiyonu ise üretim maliyetlerini düşürdüğünden dolayı ürün arzını artırıcı bir rol oynar (Şekil 9.2). Arzın artması (A'), hem fiyatların düşmesini (P') hem de üretim miktarının artmasını (Q') sağlar. Bu durum maliyetlerin düşmesinden dolayı üreticiyi, fiyatların düşmesinden dolayı tüketiciyi olumlu yönde etkilerken maliyeti devlet tarafından karşılanmaktadır.

Şekil 9.2. Girdi Sübvansiyonunun Etkileri

Bu sübvansiyonlar süreklilik arz etmeyip yıldan yıla değişiklik göstermiştir. Ürün bazında verilen süt ve et teşvik primi gibi sübvansiyonlar, hayvancılık sektöründe uygulanmış, fakat süreklilik arz etmemiştir. Kredi sübvansiyonu ise genellikle girdi temininde kullanılmış ve piyasa şartlarından çok daha ucuza sağlanmıştır. Diğer sübvansiyonlar, ucuz elektrik enerjisi, ucuz akaryakıt, işlenmiş ürünlerin dışsatımını teşvik, gelir vergisinde çiftçi muafiyeti ve benzeri desteklerdir.

9.7. Türkiye'deki Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi

Bir ülkede tarım sektörünün kalkınması o ülkenin ekonomik gelişmişliği ile yakından alakalıdır. Dünya ülkeleri dikkate alındığında, gelişmiş ülkelerde tarım, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla desteklenmektedir. Bunun nedeni, stratejik öneme sahip olan tarım sektörünü desteklemede bu ülkelerin ekonomik güce sahip olmalarıdır. Gelişmiş hiç bir ülke gösterilemez ki tarım sektörü mevcut tarımsal kaynakları ölçüsünde gelişmemiş olsun. O halde tarım sektörünün gelişmesi ve tarım politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, o ülkenin ekonomik gelişmişliğine ve tüm sektörlerin kurum ve kuruluşlarında etkinliğin sağlanmış olmasına bağlıdır. Bu kurum ve kuruluşların etkinliği, doğrudan o ülkenin demokratik ve serbest piyasa

ekonomisinin işlediği bir ortama sahip olması ve böylece halkın dinamizmini arkasına alan bir sistemi kurmuş olmasına bağlıdır. Yani halkla barışık ve iç içe olan bir sistem, ancak gelişmiş ülkelerdeki etkin kurum ve kuruluşları oluşturabilir. Türkiye’de bu sistemin tam anlamıyla oluşturulamaması ve geçmiş yıllardaki siyasi istikrarsızlık, diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektörünü de olumsuz yönde etkileyen temel makro problemlerdir. Bu makro problemlerin çözilememesi, tarımdaki olumsuzlukların da ortadan kalkmasını engellemiştir.

Tarımda her ne kadar bilimsel araştırmalarla durmadan yenilenen tarım tekniği metotlarının üreticiye ulaştırılması, verimliliğin temel şartlarından biri ise de tarım tekniği meselelerinin çözümünde bütün güçlükler, siyasi, sosyal ve ekonomik problemler üzerinde düğümlenmektedir. Tarımsal ürünler için uygun fiyat ve pazar emniyeti sağlanmadan, üretime yöneltilmiş tarım tekniğini iyileştirme tedbirlerini almak mümkün olmayacağı gibi, köylünün ve çiftçinin toptan maddi ve manevi gücünü harekete geçirecek teşkilatları kurmadan ve yeni sistemler vücuda getirmeden ve hele köyün alt yapı imkânlarını iyileştirmeden tarım sektörünün gelişmesi mümkün olmayacaktır. Bunların yanı sıra, kırsal alana götürülen yetersiz altyapı, tarımsal problemlerin en önemlilerinden birini oluşturmaktadır.

Cumhuriyet döneminde yürütülen tarım politikaları gözden geçirildiğinde dikkati çeken en önemli problemlerin, bu politikalarda sürekliliğin olmaması, desteklenen ürünlerin seçiminde dengenin sağlanamaması, politikaları oluşturan ve uygulayan kurumlar arasında uyumun temin edilememesi, politika oluşturma ve uygulama mekanizmalarının bilimsellikten ziyade politize olması ve politikaların uygulanmasında ortaya çıkan kaynak yetersizliği olduğu görülmektedir. Tarım

politikalarının kapsamına giren ürünlerin seçiminde ve destekleme yöntemlerinde belli bir istikamette olmayan sürekli değişimler olmuştur. Bunlara ilave olarak ortaya atılan eleştiriler, ağırlığın fiyat desteğinde olması, fiyatların ekim mevsiminden önce ilan edilmemesi, destekleme ve örgüt düzeninin dağınık olması, desteklemelerin iyi planlanamaması sonucu stok, ihracat tıkanıklılığı ve iç üretim açıklarının ortaya çıkması ve finansmanın tamamen yakınının kamu tarafından sağlanması sonucu enflasyonist baskıların ortaya çıkması şeklinde sıralanmaktadır.

Örneğin destekleme kapsamına alınan ürünlerin sayısında bazı dönemlerde artma bazen azalma olurken, bazen destekleme alımları ve fiyat müdahaleleri ön plana çıkarken bazen girdi sübvansiyonlarına ağırlık verilmektedir. Bu durum Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarının nasıl olacağı konusunda bir karara henüz ulaşılamadığı ve devlette devamlılık ilkesinin sık sık değişen siyasi iktidarlar tarafından tam uygulanmadığını ortaya koymaktadır. Destekleme kapsamına alınacak ürünlerin seçiminde hayvansal ürünler aleyhine bir dengesizlik mevcuttur. Hayvansal ürünlerin desteklenmesinde bir süreklilik olmadığı gibi bu sektörün gelişmesinde amaca ulaşacak bir politika olan taban fiyatı ve destekleme alımı politikaları bitkisel üretimde olduğu gibi uygulanamamıştır. Bu dengesizlik, hayvancılık sektörünün toplam tarımsal üretim değeri içerisindeki payını son 30 yılda % 29.7’den % 23,3’e düşürmüştür.

Belirli politikaların uygulanmasında birden fazla kurumun sorumlu olması ve bundan dolayı kurumlar arasında da uyum olmaması, ilgili politikaların oluşturulması ve uygulamasını olumsuz yönde etkilemektedir. Politikaların oluşturulmasında bilimsel temellere dayanma yani yapılacak araştırma ve analiz sonuçlarına göre hareket etme yerine politik kararlarla hareket etme ve uygulamalarda politik müdahalelerin olması destekleme politikalarının amacına ulaşmasını engellemektedir. Oluşturulan politikanın uygulanmasında yeterli kaynak ve finansmanın olmaması, bu politikanın uygulamasını aksatmakta, etkinliğini azaltmakta ve amaca ulaşamamasına sebep olmaktadır.

Tarımsal politikaların muhatabı olan çiftçilerin durumu da bu politikaların uygulama başarısında önemli bir yer tutmaktadır. Çiftçilerin eğitim seviyelerinin düşük olması, iyi örgütlenememesi, gençlerden çok yaşlı kişilerden oluşmaları ve sermaye yetersizliklerinin olması gibi problemler tarımsal politikaların uygulanmasında zorluklar çıkarmaktadır. Türkiye geneline göre çiftçilerin eğitim seviyelerinin düşük olması, yeni tarım tekniklerinin tarıma uygulanmasını geciktirirken piyasaya göre üretimde bulunabilme şanslarını azaltmakta ve örgütlü bir şekilde hareket etmelerini

engellemektedir. Örgütlenememe, çiftçilerin hem girdi temininde hem de ürünlerin satımında piyasa gücünün zayıf olmasına neden olmaktadır. Çiftçilerin yaşlılardan oluşması, tarım sektörünün gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak ifade edilebilir. Ayrıca çiftçilerin yaşlı olmaları, eğitim seviyelerinin düşük olmasının bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı çiftçilerin gençlere göre geleceğe yönelik plan yapma oranı düşük olduğundan, çalışma şartlarını düzelterek çiftliği geliştirme ve hayat standardını yükseltme konusunda fazla istekli değildirler. Bu durum gelir seviyesinin düşük olmasına dolayısıyla sermaye yetersizliğine neden olmaktadır. Sermaye yetersizliği ise üretim faktörlerinin orantılı kullanımını engelleyerek verimliliğin dolayısıyla üretimin düşmesine neden olmaktadır. Görüldüğü gibi çiftçilerle ilgili problemler, birbiriyle iç içe ve birbirini önemli şekilde etkileyerek ortaya çıkmaktadır. Çiftçilerle ilgili bu problemlere yönelik çözümler, uygulanacak politikaların daha etkin olmasını sağlayacaktır.

Tarımsal eğitim, araştırma ve yayım faaliyetleriyle ilgili politikaların koordineli yapılmaması ve bu politikaları yürüten kurumlar arasında yeterli bir bağın olmaması, tarımsal eğitim, araştırma ve yayım zincirinin oluşmasını engellemektedir. Bu yüzden, yapılan araştırma sonuçları çiftçiye ulaştırılamadığı gibi, çiftçilerin karşılaştıkları sorunlarda araştırmacılara ulaştırılamamaktadır. Buna bağlı olarak tarımsal eğitim teori ağırlıklı ve uygulamadan uzak bir şekilde yapılmaktadır. Ayrıca, tarım kesimine yönelik kırsal kalkınma projelerinde uygulanan politikalar, yukarıdan aşağı olduğu ve çiftçinin katılımını sağlayamadığı için istenen başarı elde edilememiştir.

Türkiye Tarihinden Politika Örnekleri ve Çıkarılacak Dersler.

Genelde Türkiye ekonomi tarihine, özelde de tarım sektörüne bakıldığında, siyasi istikrarın ve güçlü hükümetlerin olduğu dönemlerde, politikalar uzun vadeli ve sonuç alır şekilde planlanırken, siyasi istikrarın olmadığı ve çok kısa dönemli ve politik amaçlı politikaların veya politikasızlığın hem ekonomiye hem de tarım sektörüne katkısından ziyade zararı olmuştur.

Kısa vadeli, yeterince bilgiye ve doğru ihtiyaca dayanmayan bu politikalar, hedefledikleri amaçlara da hizmet edememiştirler. Hele uluslararası fonlardan sağlanan kaynaklardan yararlanılarak yapılan büyük çaplı projeler sektöre beklenen katkıyı yapmadığı gibi, ülkenin borçlanmasına ve ağır bir faiz yükünün altına girmesine neden olmuştur.

Siyasi istikrar sonucu ortaya çıkan ekonomik büyüme hem tarım sektörünün lokomotif olacağı ve hem de daha doğru ve uzun vadeli amacına ulaşan tarım politikaları üretme imkân sağlayacaktır. Zaten tarihi tecrübe bunu göstermektedir.